

Викторија Ф. Алаџић

Грађевински факултет Суботица, Универзитет у Новом Саду
aviktorija@hotmail.com

Нора Е. Гасџањ (Gasztány Nóra)

АТЛ Студио Д.О.О.

Прегледни рад
Примљен: 1.10.2021.
Прихваћен: 16.5.2022.

МОГУЋНОСТИ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ ПРОСТОРНЕ ЦЕЛИНЕ ХОРГОШ-КАМАРАШ

Апстракт: Предмет овог рада је просторна целина Хоргош-Камараш на ободу катастарске општинске Хоргош у оквиру општинске Канџижа на северу Војводине. У оквиру ове просторне целине налази се некадашња насебина Камараш са вилама и летњиковцима, настала на имању породице Карас, коју је Бела Ормоди купио да би основао прво званично одмаралиште у Мађарској. Поред њега налази се данашњи парк природе Камараш, са језером и шумом, коју је током 1857. године засадио Бењамин Карас. У овој шуми су поред језера изграђени купалишни објекти. Данас овај заборављени простор пропада. Виле су с временом претрпеле преградње и интервенције до неуређивања, шума и језеро су заборављени, а купалишни објекти порушени. Циљ истраживања је био да се изврши анализа постојећег стања објеката и окружења целине Хоргош-Камараш како би се процениле могућности ревитализације и заштите ове просторне целине. Истраживање је иницијално обављено у оквиру завршног мастерског рада студенткиње Норе Гасџањ на тему Урбанистички и архитектонски развој Хоргоша, а касније проширено истраживањима њене менторкиње и прве ауторке овог рада. Истраживање је обухватало истраживање доступних података и постојећег стања објеката и окружења целине Хоргош-Камараш (Horgos-Kamarás) како би се процениле могућности ревитализације и заштите ове просторне целине. Истраживање је иницијално обављено у оквиру завршног мастерског рада студенткиње Норе Гасџањ на тему Урбанистички и архитектонски развој Хорго-

Кључне речи: грађевинско наслеђе, валоризација, ревитализација, Хоргош-Камараш, парк природе

Предмет, циљ и методе истраживања

Циљ истраживања које је предмет овог рада био је да се изврши истраживање доступних података и постојећег стања објеката и окружења целине Хоргош-Камараш (Horgos-Kamarás) како би се процениле могућности ревитализације и заштите ове просторне целине. Истраживање је иницијално обављено у оквиру завршног мастерског рада студенткиње Норе Гасџањ на тему Урбанистички и архитектонски развој Хорго-

Viktorija F. Aladžić

Faculty of Civil Engineering Subotica, University in Novi Sad

Nóra E. Gasztány

ATL Studio D.O.O.

POSSIBILITIES FOR THE REVITALISATION OF THE HORGOSH- KAMARAS SPATIAL ENSEMBLE

Abstract: The subject of this paper is Horgoš-Kamaraš that constitutes a spatial ensemble on the perimeter of the cadastral municipality of Horgoš, within municipality Kanjiža, in the north of Vojvodina. Within this spatial ensemble, there is a former settlement Kamaraš with villas and summer residences, built on the estate of the Kárász family bought by Bela Ormody in order to establish the first official holiday resort in Hungary and beside it there is the present-day Kamaraš Nature Park with a lake and forest planted during 1857 by Benjamin Kárász. In addition to the lake, swimming facilities were also built in this forest. Today, this neglected and forgotten space is decaying. With time, the villas have undergone alterations and interventions to the point of being unrecognisable, the forest and the lake have been neglected, while the swimming facilities have been demolished. The goal of the research was to carry out an analysis of the current state of the structures and the surroundings of Horgoš-Kamaraš in order to assess the possibilities for the revitalisation and protection of this spatial ensemble. The research was initially carried out within the final master thesis of student Nóra Gasztány done on the topic of the Urban and Architectural Development of Horgoš. It was later expanded by the research of her mentor and the first author of the paper. The research included the study of available literature, internet sites, documentation of the Inter-Municipal Institute for the Protection of Cultural Monuments, and the structures and surroundings in the field. After the analyses using the inductive method, the authors have conducted a synthesis of the acquired findings enabling them to draw conclusions on the possibilities for the revitalisation of the Horgoš-Kamaraš spatial ensemble.

Key words: architectural heritage, valorisation, revitalisation, Horgoš-Kamaraš, Nature Park

Subject, goal and methods of the research

The goal of this research that is the subject of the paper was to conduct a study of available data and survey the current state of the structures and the surroundings of Horgoš-Kamaraš (Horgos-Kamarás) in order to assess the possibilities for the revitalisation and protection of this spatial ensemble. The research was initially conducted within the scope of the final master thesis of student Nóra Gasztány done on the topic of the Urban and Architectural

ша, а касније проширено истраживањима њене менторкиње и прве ауторке овог рада. Истраживање у овом раду ограничено је само на групу вила које се налазе на Камарашком путу од камарашке железничке станице до Камарашке шуме у Хоргошу, а обухватало је истраживање доступне литературе, сајтова на интернету, документације Међуопштинског завода за заштиту споменика културе и објеката и окружења на терену. Иако је у Хоргошу изграђено више вила него што је обухваћено радом, и поред њих два каштела, они не припадају просторној културно-историјској целини Хоргош-Камараш, већ су распоређене по ширем терену и потребан је посебан третман ових објеката.

Прва тешкоћа са којом су се сусрели аутори рада јесте идентификација објеката на Камарашком путу, на ком се налази већина вила на простору Хоргош-Камараш. На улазним капијама још увек постоји нумерација старим бројевима кућа, који се крећу у низу од броја 36 до 49 са десне стране Камарашког пута ако се крене од железничке станице. Последња вила у овом низу носи број 62, потом су на левој страни бројеви распоређени од броја 50, којим је нумерисана последња вила Гал, а потом бројеви расту према почетку пута све до броја 60, којим је означена вила Штраус. На националном порталу инфраструктуре геопросторних података Србије,¹ међутим, приказана је нова нумерација кућа, код које је железничка станица означена бројем 1 на Камарашком путу, а потом су куће с леве стране улице означене непарним бројевима, док је десна страна означена парним бројевима. Несклад се примећује и код бројева парцела. Бројеви парцела на националном порталу не поклапају се сасвим са бројевима парцела наведеним у Плану Генералне регулације насеља Хоргош, односно мера заштите за ову просторну целину, тако да није лако утврдити статус заштите појединачног објекта на основу бројева парцела. У овом раду аутори су се ослањали на податке о катастарским парцелама приказаним на националном порталу инфраструктуре геопросторних података.

Следећа тешкоћа у истраживању односила се на недостатак директних извора као што су оригинални пројекти предметних вила и железничке станице. Оригинални пројекти до данас нису пронађени, те се подаци о вилама и њиховом оригиналном изгледу углавном анализирају на основу посредних извора као што су разглед-

Development of Horgoš, which was later expanded by the research of her mentor and the first author of this paper. The research in this paper is limited only to a group of villas situated along Kamaraški put [road] from Kamaraš railway station to Kamaraš forest in Horgoš and it included the study of available literature, internet sites, documentation of the Inter-Municipal Institute for the Protection of Cultural Monuments, and the structures and surroundings in the field. Although there are more villas built in Horgoš than those covered by the paper, on top of which there are two local castles, they do not belong to the Horgoš-Kamaraš spatial cultural and historical ensemble, but are rather distributed throughout a broad terrain and it is necessary to have a special treatment of these structures.

The first difficulty encountered by the authors of the paper was the identification of the structures on Kamaraški put where most of the Horgoš-Kamaraš villas are located. The entrance gates still exhibit the numeration using the old numbers of the houses that go in the sequence from number 36 to 49 on the right-hand side of Kamaraški put if heading from the direction of the railway station. The last villa in this sequence carries the number of 62, after which the numbers on the left-hand side are distributed from number 50 that marks the last villa Gal and then the numbers ascend towards the beginning of the road to number 60 marking villa Strauss. The national site of the infrastructure of the geospatial data of Serbia,¹ however, shows a new numeration of the houses in the case of which the railway station is marked by number 1 of Kamaraški put and then the houses on the left-hand side of the street are marked by odd numbers, while the right-hand side is marked by even numbers. The cacophony may also be observed in the case of the numbers of land parcels. The numbers of the parcels at the national site do not fully match numbers of the parcels in the General Regulation Plan for settlement Horgoš, that is, the protection measures for this spatial ensemble, and therefore it is not an easy task to establish the protection status of an individual structure on the basis of the parcel numbers. In this paper, the authors relied on the data on cadastral parcels shown on the national site of the infrastructure of the geospatial data.

The next difficulty in the research referred to the lack of direct sources, such as the original designs for the subject villas and the railway station. The original designs have not been found to date and the data on the villas and their original appear-

¹ <https://geosrbija.rs/>.

¹ <https://geosrbija.rs/>.

нице, фотографије и прикази у новинама и другој литератури. Значајан сегмент досадашњих истраживања ослањао се на сведочења и сећања становника Хоргоша која нису поуздана. Што се тиче доступне литературе и досадашњих истраживања, најдетаљнија истраживања обавио је Золтан Нађђерђ (*Nagygyörgy Zoltán*), ликовни уметник, дизајнер, обласни историчар, који живи у Хоргошу и има значајну колекцију оригиналних фотографија и докумената који сведоче о животу у Хоргошу и Камарашу, као и фотографије Камарашке шуме, вила и других објеката. Део тог материјала објавио је у годишњаку музеја Мора Ференц у Сегедину *Studia Historica* 8.² Друга истраживања базирала су се на исказима становника у Хоргошу или новинским текстовима из времена изградње Камараша, али ни једни ни други не дају поуздане податке о самим објектима. Услед тога, у овом истраживању аутори су покушали да податке наведене у једном извору провере и у неком другом релевантном извору. Истражена је, дакле, у овом тренутку доступна грађа, али треба имати у виду ограничења ових истраживања. После спроведених анализа доступних извора и објеката на терену индуктивном методом, извршена је синтеза стечених сазнања која омогућује извођење закључака о могућностима ревитализације просторне целине Хоргош-Камараш.

Историјат просторне целине Хоргош-Камараш

Хоргош (*Horgos*) данас представља насеље у општини Кањижа, у Севернобанатском округу Републике Србије, смештено непосредно уз мађарску границу. О овом простору се у времену пре доласка Турака и за време њиховог управљања овим крајевима мало зна. Простор је вероватно био насељаван и напуштан више пута, а најстарији остаци људског боравка забележени су током археолошких откопавања проналаском артефаката који потичу још из бакарног доба. После повлачења Турака и формирања Војне границе у оквиру Хабзбуршке монархије почетком XVII века, пустар³ Хоргош и Сент Петер (*Szent Péter*) биле су подељене сегединским и мартоношким шанчевима. Војна граница састојала се од више повезаних шанчева, у којима су били

² Nagygyörgy 2005.

³ Простор ранијег насеља, које је касније било напуштено, називало се пустаром – *puszta* на мађарском.

ance have mostly been analysed on the basis of indirect sources, such as postcards, photographs and depictions in newspapers and other literature. An important segment of the research conducted so far relied on the testimonies and memories of the residents of Horgoš that are not reliable. As for the available literature and the studies carried out so far, the most detailed research has been done by Zoltán Nagygyörgy, a painter, designer, regional historian, living in Horgoš who has a significant collection of original photographs and documents that bear witness to the life in Horgoš and Kamaraš, as well as photographs of Kamaraš forest, villas and other facilities. He has published a part of that material in the annual publication of the Ferenc Móra Museum in Szeged, Hungary: *Studia Historica* 8.² Other studies have been based on the statements of the residents in Horgoš or newspaper articles from the time when Kamaraš was first built, but neither provides any reliable data about the buildings and facilities themselves. Because of that, in this research the authors have attempted to verify the data provided in one source in some other, relevant source. In other words, the currently available materials have been studied, but it is necessary to bear in mind the limitations of this research. After the conducted analyses of the available sources and the buildings and facilities in the field using the inductive method, the authors have conducted a synthesis of the acquired findings enabling them to draw conclusions on the possibilities for the revitalisation of the Horgoš-Kamaraš spatial ensemble.

History of the Horgoš-Kamaraš spatial ensemble

Today, Horgoš (*Horgos*) is a settlement in the municipality of Kanjiža, in the North Banat district of the Republic of Serbia, settled directly along the border with Hungary. Little is known about this area in the times before the arrival of the Ottomans and during their second rule over this region. The area was probably settled and abandoned several times, while the oldest remains of human presence have been recorded during archaeological excavations when artefacts dating back to the Copper Age were found. After the withdrawal of the Ottomans and the setting up of the military border within the Habsburg Monarchy at the beginning of the 18th century, *pusz-*

² Nagygyörgy, 2005.

распоређени граничари, а за издржавање граничара, сваки шанац је добио одређену површину земљишта. Године 1746. царица Марија Терезија одузима граничарима обе пустаре, након чега је оглашена њихова продаја у корист краљевске ризнице. Краљевска комора је 1749. године донела одлуку да се ове две пустаре поделе на три дела између два купца која су се јавила на оглас: Миклоша Караса II (*Kárász Miklós*, 1715–1797) и Жигмонда Андрашија (*Andrássi Zsigmond*), као и тадашњих становника Мартоноша, да би већ 1751. године Андраши одустао од куповине, па је и тај део припао Миклошу Карасу, тадашњем главном бележнику Сегедина.⁴ То је значило почетак стварања имања Карас и касније стварање политичко-територијалне општине Хоргош.

Према Ивањију,⁵ Карас је као велепоседник у феудалном друштвеном уређењу већ тада почео да насељава имање. У почетку је делове имања за које није имао довољно радне снаге издавао у аренду. На Карасовом имању се број становника брзо повећавао. Према попису из шездесетих година XVIII века, у Хоргошу је било двадесет и неколико породица, док је 1783. било 1377 становника.⁶ Имовинска права призната су Миклошу Карасу 1771. године, под условом да насели Хоргош. Приликом новог насељавања 1772. године Хоргош је добио геодетски планирану и измерену структуру насеља. Осамдесетих година XVIII века Миклош Карас почиње изградњу каштела, који је данас заштићен као споменик културе од великог значаја.⁷ Цар Јосиф II је 1789. године наредио садњу на песковитим теренима, са којих је ветар разносио песак по околини. Породица Карас је тада засадила нове винограде и шуме да би се везао песковити терен. Пошто је већина насељеника била католичке вере, од добровољних прилога становника почела је изградња цркве 1792. године.

Почетком XIX века главна занимања насељених становника била су земљорадња, сточарство и домаћа радиност, али почињу да се развијају и занати, међу којима кројачи, бачва-

*tas*³ Horgoš and Szent Péter were shared between Szeged and Martonoš (*Martonos*) sconces. The military border consisted of several inter-connected sconces where the border guards were deployed, while each sconce received a certain land area for the maintenance of the border guards. In 1746, Empress Maria Theresa took away both *pusztas* from the border guards, after which they were put up for sale for the benefit of the royal treasury. In 1749, the Royal Chamber took a decision that both of these *pusztas* should be divided into three parts between two buyers who answered the ad: Miklós Kárász (1715–1797) and Zsigmond Andrászi, as well as the then residents of Martonoš. Andrászi withdrew from the acquisition already in 1751 and thus his part also went to Miklós Kárász, the then chief notary of Szeged.⁴ This marked the beginning of the creation of Kárász estate and subsequent creation of the political and territorial municipality of Horgoš.

According to Iványi,⁵ as the landowner within a feudal social system, Kárász started already then to populate his estate. At first, Kárász leased out the parts of his estate for which he did not have sufficient labour force. The number of inhabitants at the estate of Kárász increased quickly. According to the 1760s census, there were twenty plus families in Horgoš, while in 1783 there were 1377 residents.⁶ The property rights of Miklós Kárász were recognised in 1771, provided that he populated Horgoš. During the new populating in 1772, Horgoš got a geodetically planned and measured structure of the settlement. During the 1780s, Miklós Kárász started with the construction of a castle that is nowadays a monument of culture of great importance.⁷ In 1780, Emperor Joseph II ordered vegetation to be planted on the sandy terrains from which the wind dispersed the sand throughout the surroundings. The Kárász family then planted new vineyards and forests in order to bind the sandy terrain. Since most of the residents were Catholics, thanks to the voluntary donations of the inhabitants, the construction of the church started in 1792.

³ The area of the former settlement that was later abandoned was called *puszta* in Hungarian

⁴ Габрић, 2006: 51.

⁵ Iványi, 1886.

⁶ Група аутора, 1978: 16.

⁷ The structure is protected by the Decision of the Institute for the Protection and Scientific Study of the Monuments of Culture of the APV of 01.08.1952.

https://nasledje.gov.rs/media/odluka_o_utvrdivanju/Re%C5%A1enje%20ZZNPSK%20NRS%20broj%20561%20od%2001.08.1952.%20god.%20Dvorac%20grofa%20Karasa%20Horgo%C5%A12.pdf

⁴ Габрић 2006: 51.

⁵ Iványi 1886.

⁶ Група аутора 1978: 16.

⁷ Објекат је заштићен Решењем Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АПВ од 1. 8. 1952. године.

https://nasledje.gov.rs/media/odluka_o_utvrdivanju/Re%C5%A1enje%20ZZNPSK%20NRS%20broj%20561%20od%2001.08.1952.%20god.%20Dvorac%20grofa%20Karasa%20Horgo%C5%A12.pdf

ри, ковачи, кожари и чизмари формирају своје цехове 1837. године.⁸ Делимично ослобађање од феудално-кметовских обавеза уследило је после револуције 1848/1849. године, али ће зависност читаве општине од имања Карас трајати све до аграрне реформе након Другог светског рата.

Тридесетих година XIX века унук Миклоша Караса, Бењамин Карас (*Kárász Benjámín*, 1792–1874), наследио је половину пустаре Хоргош и Сент Петер. Бењамин је био велики жупан Чонградске жупаније и са породицом је живео у Сегедину, у којем је на угловима данашње Улице Карас (*Kárász utca*) и Клаузал трга (*Klauzál tér*) изградио палату 1845. године према пројекту Миклоша Јибла (*Ybl Miklós*, 1814–1891).⁹ Мађарска влада је 1853. године наредила да се на просторима пустаре Хоргош заустави сеча дрвећа, које су становници секли за своје потребе, те да се сади ново дрвеће. Четири године касније Бењамин Карас је на делу свог поседа, величине око 80 катастарских јутара, на подручју Камараша почео да сади шуму. Засађени су борови и разно листопадно дрвеће (бреза, липа, кестен, буква), које је пружило дом различитим животињама (зечеви, фазани, шљуке, јаребице), те је у прво време овај простор служио као ловиште.¹⁰

Друштвени и привредни развој Хоргоша убрзала је изградња пруге Сегедин–Ријека (*Fiume*) 1869. године и приближила Хоргош потрошачима у Сегедину и Суботици. Тако је Хоргош добио железничку станицу и телеграф већ 1863. године. Сенћански пут изграђен је 1873, а мост преко Тисе 1886. године. Године 1887. Хоргош-Камараш је добио железничко стајалиште са стражарском кућицом 107. Потиска пруга, која је повезала Хоргош са Кањижом, Сентом и Бечејом, изграђена је 1889. године. Ово је омогућило како развој економије, тако и туризма на простору Камараша.

Године 1871. Хоргош је проглашен великим насељем, када је средски кнез спровео прве изборе и када је дошло до формирања општинских органа. Тако је Хоргош стекао извесну аутономију. Припадао је округу Чонград, чији центар је био Кишкундорозма (*Kiskundorozsma*), али је ипак гравитирао Сегедину, јер су се тамо налазили средски суд, катастар, пореска управа и остали

At the beginning of the 19th century, the main occupations of the settled residents were land cultivation, animal husbandry and traditional handicrafts, but artisanry also gradually built up and thus tailors, coopers, blacksmiths, tanners and bootmakers started to develop their guilds in 1837.⁸ Partial liberation from the feudal-serf obligations followed after the 1848/49 Revolution, but the dependence of the entire municipality on Kárász estate will last until the agrarian reform after WWII.

During the 1830s, a grandson of Miklós Kárász, Benjámín Kárász (1792–1874), inherited a half of the *pusztas* of Horgoš and Sent Péter. Benjámín was the Grand Prefect of Csongrád County and lived with his family in Szeged where back in 1845, on the corner of the present-day *Kárász utca* [street] and *Klauzál tér* [square], he had a palace built in line with the design of Miklós Ybl (1814–1891).⁹ In 1853, the Hungarian government ordered that the logging of trees on the territory of the *puszta* of Horgoš, which the residents used to do for their own needs, should stop and that new trees should be planted. Four years later, Benjámín Kárász started to plant a forest in a part of his estate of some 46 ha, in the area of Kamaráš. The planted trees included pines and various deciduous trees (silver birch, linden, chestnut and beech) which provided home to various animals (hares, pheasants, woodcocks and partridges), and thus at first this area was used as hunting grounds.¹⁰

The social and economic development of Horgoš was accelerated by the construction of the Szeged – Rijeka (*Fiume*) railway in 1869 and this put Horgoš closer to consumers in Szeged and Subotica. Thus Horgoš also got a railway station and telegraph already in 1863, the Senta road was built in 1873 and the bridge over the Tisa river in 1886. In 1887, Horgoš-Kamaráš got a railway stop with a guard shack no. 107. The Potisje railway was built in 1889 and it connected Horgoš with Kanjiža, Senta and Bečej. This enabled both the development of economy and of tourism on the territory of Kamaráš.

In 1871, Horgoš was declared a large settlement, when the local district administrator conducted first elections and when municipal bodies were set up. In this way, Horgoš gained certain autonomy. It belonged to the District of Csongrád, the centre of which was Kiskundorozsma, but it still gravitated

⁸ Група аутора 1978: 18.

⁹ Nagygyörgy 2005: 190.

¹⁰ Nagygyörgy 2005: 191.

⁸ Група аутора 1978: 18.

⁹ Nagygyörgy 2005: 190.

¹⁰ Nagygyörgy 2005: 191.

привредни и културни центри. Почетком XX века општина Хоргош је имала 7275 становника.¹¹

Бењаминов син Геза Карас (*Kárász Géza*, 1837–1905) имао је другачију визију шуме на Камарашу у односу на оца. Током својих путовања дивио се средњовековним замковима по Немачкој, па је почео 1875. године да гради у Камарашкој шуми двоспратни замак од камена и опеке. Раднике са имања запошљавао је у време пољопривредних радова, не водећи рачуна о летини. Већ тада је овај замак назван дворцем будала (*Bolondvár*), а касније, када су се у њега уселиле сове, Совин град (*Bagolyvár*). Око шуме ископан је ров и створено је вештачко језеро са 13 малих острва. Језеро се пунило водом из артешког бунара ископаног у близини замка. До замка, који никад није био завршен, направљен је покретни мост са гвозденом платформом. Геза је трошио много новца на ову изградњу и путовања. Оставши без средстава, одселио се у Луцерн, где је и умро 1905. године. Сва његова имовина је још за његовог живота била распродата. Имање Камараш је продато четворици купаца: др Иштвану Келемену (*Kelemen István*, 1833–1926), правнику и сегединском службенику, Ивану Реку (*Reök Iván*, 1855–1923), царском и краљевском хидроинжењеру, др Михаљу Жилинском (*Zsilinsky Mihály*, 1838–1925), новом жупану Чонградске жупанијем и Бели Ормодију (*Ormódi Béla*, 1831–1917), сегединском велетрговцу и банкару. Бела Ормоди постао је тако власник Камарашке шуме.¹²

Према савету грофа Лајоша Тисе, Ормоди је трансформисао ово подручје, створивши прво званично одмаралиште у Мађарској. Преуређено је 13 острваца у вештачком језеру Камарашке шуме и створено је једно веће острво. Тениски терени изграђени су 1892. године. Бела Ормоди је у близини Совиног замка изградио једноспратни хотел и објекат за забаву (*vigadó*), те мањи ресторан од дрвета, али су сви ови објекти касније били порушени. Хотел и објекат за забаву срушени су 1930-их. У непосредној близини тениских терена била је направљена стаклена башта. На западној страни шуме изграђен је базен, који се пунио из истог артешког бунара из којег се пунило језеро (сл. 1).

Цене земљишта су на овом простору скочиле захваљујући близини пруге, па је испарцели-

towards Szeged, since it was there that there were the district court, cadastral office, tax administration office, and other economic and cultural centres. At the beginning of the 20th century the municipality of Horgoš had 7275 residents.¹¹

Benjamin's son Géza Kárász (1837–1905) had a different vision of Kamaraš forest to that of his father. During his travels he admired the medieval castles in Germany and then in 1875 he started to build in Kamaraš forest a two-storey castle made of stone and bricks. He engaged the workers from the estate at the time of agricultural works, not caring about the crops. Already then, the castle was called the castle of fools (*Bolondvár*) and later, when owls moved into it – the Owl Town (*Bagolyvár*). A ditch was dug around the forest and an artificial lake with 13 islets was made. The lake was filled with the water from an artesian well dug out close to the castle. A bascule bridge with an iron platform led to the castle that was never finished. Géza spent a lot of money for this construction and his travels. When the funds dried out, he moved to Luzern, Switzerland, where he passed away in 1905. All of his property was sold out already during his lifetime. Kamaraš estate was sold to four buyers: Dr István Kelemen (1833–1926), a lawyer and clerk from Szeged, Iván Reök (1855–1923), an imperial and royal hydro-engineer, Dr Mihály Zsilinsky (1838–1925), a new prefect of Csongrád County, and Béla Ormódi (1831–1917), a wholesale merchant and banker from Szeged. In this way, Béla Ormódi became the owner of Kamaraš forest.¹²

At the advice of Count Lajos Tisza, Ormódi transformed this area creating the first official holiday resort in Hungary. 13 islets in the artificial lake of Kamaraš forest were rearranged and one larger island was created. Tennis courts were made in 1892. In the vicinity of the Owl Castle, Béla Ormódi had a single-storey hotel and an entertainment facility (*vigadó*) built, as well as a smaller restaurant made of timber, but all of these structures were later demolished. The hotel and the entertainment facility were knocked down during the 1930s. A greenhouse was made directly near the tennis courts. A swimming pool was made on the west side of the forest and it got its water from the same artesian well that supplied the lake (Fig. 1).

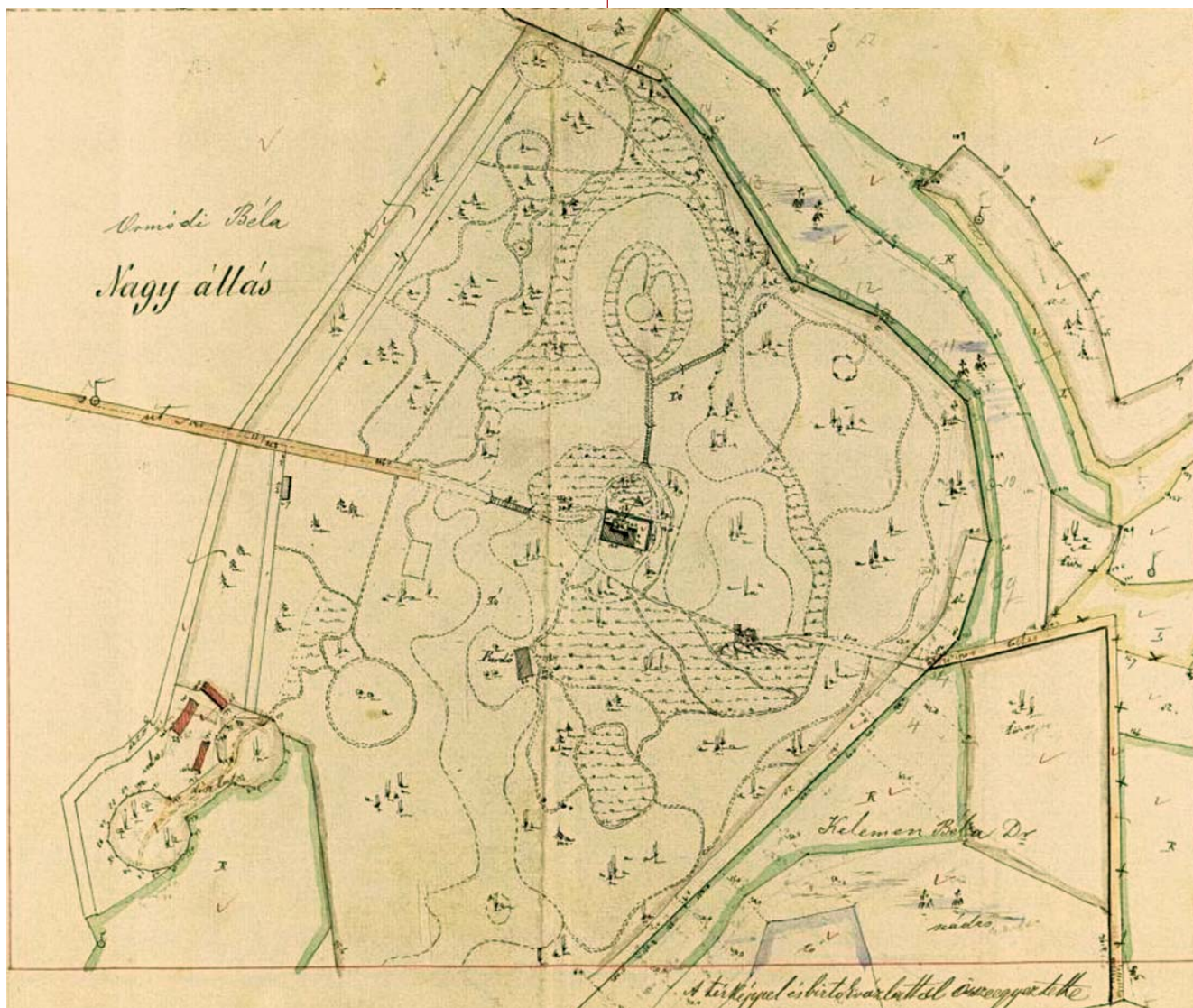
The prices of land in this area jumped up thanks to the proximity of the railway and therefore the

¹¹ Група аутора 1978: 18.

¹² Nagygyörgy 2005: 193.

¹¹ Група аутора 1978: 18.

¹² Nagygyörgy 2005: 193.

1. Маја језера на Камарашу
јочейком XX века и
кајасјарски план

1. Map of the lake in Kamaraš
at the beginning of the 20th
century and the cadastral
plan

сана земља са леве и десне стране пута који је водио од пруге према Камарашкој шуми и 1893. године богати становници Сегедина купили су парцеле и започели изградњу вила. Камараш је тако постао званично излетиште и одмаралиште Сегедина. На главном шеталишту (данас Камарашки пут) водоводна мрежа изграђена је 1902. године и многе виле су већ тада имале енглеске тоалете. Такође је била уведена улична гасна расвета.

На простору Хоргош-Камараш укупно је изграђено педесетак вила. У Камарашку шуму се улазило преко дрвеног моста, који је повезивао шеталиште са стазом која је водила до Совиног града. У њој се налазило још неколико мостића, дрвена кућица за изнајмљивање чамаца, љуљашке у облику чамаца и све што је било потребно за добро функционисање одмаралишта. Нажалост, до данас се ништа од тога у шуми није очувало, осим артешког бунара, језера и остатака Совиног замка. Такође многи дрвореди и дрвеће које је засађено на прекретници XIX у XX век касније је посечено. После Првог светског рата, након припајања овог дела територије Војводине Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, многи власници вила остали су у Мађарској, те су виле биле насељене новим досељеницима. Након Другог светског рата многа су имања и виле национализоване, па су се у њих поново населили нови досељеници.

Анализа појединачних објеката у Хоргош-Камарашу и степен заштите

У објекте који су предмет овог рада спада железничка станица Хоргош-Камараш и виле које се нижу дуж некадашњег шеталишта, које води према Камарашкој шуми, а данас се зове Камарашки пут. Слично као и у случају палићких вила,¹³ ове виле су позициониране у дубини парцеле, често 1/3 дубине парцеле удаљене од регулационе линије улице. Пошто су парцеле биле различитих димензија, и удаљеност вила је била различита у односу на регулациону линију улице. Виле имају различите основе, од једноставних правоугаоних, са прочеоним тремом, до вила разуђене основе.¹⁴ Будући да до данас није пронађен ниједан оригинални пројекат вила,

¹³ Вујновић 2012.

¹⁴ Вујновић 1998: 109.

land on the left and the right sides of the road leading from the railway to Kamaraš forest was divided into parcels and in 1893 the wealthy residents of Szeged bought these plots and started to build villas. In this way, Kamaraš officially became Szeged's leisure ground and a holiday resort. In 1902, a waterworks network was built along the main promenade (nowadays Kamaraški put) and numerous villas had flush toilets already then. Also, gas street lighting was introduced.

Some fifty villas were built in the Horgoš-Kamaraš area. Kamaraš forest was entered via a wooden bridge that linked the promenade with a path that led to the Owl Town. There were also several other small bridges, a wooden shed for the renting of boats, swings in the shape of boats and everything else that was necessary in order to ensure smooth functioning of the holiday resort. Unfortunately, none of that has been preserved in the forest to date, with the exception of the artesian well, the lake and the remains of the Owl Castle. Also, numerous lines of trees and the trees planted at the turn of the 19th into the 20th century were later cut down. After WWI, when this part of the territory of Vojvodina joined the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, numerous owners of the villas remained in Hungary and these villas were populated by new settlers. After WWII, many of the estates and the villas were nationalised and again new settlers moved into them.

Analysis of individual buildings in Horgoš-Kamaraš and the degree of protection

The buildings that are the subject of this paper include the Horgoš-Kamaraš Railway Station and the villas that line up along the former promenade leading to Kamaraš forest that is nowadays called Kamaraški put. Similar to the case of the villas from Palić,¹³ these villas are positioned in the depth of the parcel, often 1/3 of the parcel's depth away from the regulation line of the street. Since the parcels had different dimensions, the distance of the villas was also different in relation to the regulation line of the street. The villas have different ground plans – from simple rectangular ones with a front porch to villas with irregular ground plans.¹⁴ Taking into account that not a single original design of the vil-

¹³ Вујновић, 2012.

¹⁴ Вујновић, 1998:109.

није једноставно установити стварну првобитну организацију простора у вилама, већ је могуће само доносити закључке на основу аналогije са пројектима палићких вила који су очувани у Историјском архиву Суботице. Но, то није тема овог рада. С друге стране, може се претпоставити да су оригинални пројекти вила на Камарашу очувани у неком од историјских архива у Мађарској, у Сегедину или Чонграду, тако да је наставак ових истраживања неопходан. Ипак, чини се важним да се прикупи сав материјал који је данас на располагању и да се изнесе у оквиру овог рада.

Железничка станица Хоргош-Камараш – Камарашки пут (нови број 1) – парцела бр. 16696, КО Хоргош. Зграду железничке станице у Камарашу пројектовао је познати сегедински зидарски мајстор и предузимач, али и пројектант и уметник Еде Мађар (*Magyar Ede*, 1877–1912), а била је изграђена у периоду 1910–1911. године.¹⁵ Објекат железничке станице састоји се од једносратне зграде, квадратне основе, изнад које се уздиже кров у облику зарубљене пирамиде, са троугаоним забатима – атикама изнад ризалита, који се налазе на све четири фасаде.¹⁶ Са источне стране налазила се приземна чекаоница у виду трема, који је данас зазидан како би се сачувао од вандала. Зидно платно главног објекта изведено је од клинкер опеке боје теракоте. Прозорски отвори и портали уоквирени су профилисаним тракама од малтера, а поред њих на фасадама појављују се и плитки вертикални пиласстри, такође изведени малтером. Прозори су очувани само на спратном делу објекта, док су сви отвори приземља зазидани, као и приземни трем – чекаоница. На спрату објекта налазио се стан железничара, где је он живео са породицом, а у приземљу су биле канцеларије. Железничка станица Хоргош-Камараш категорисана је као споменик културе привременим решењем Међуопштинског завода за заштиту споменика културе од 26. 2. 1986. године, а уписана је у Централни регистар непокретних културних добара 18. 11. 2004. године.¹⁷ На мапи Централног регистра вила је означена на месту главне железничке станице у центру Хоргоша уместо на месту где се ова станица стварно налази, што

¹⁵ Bakonyi 1995: 41.

¹⁶ Nagygörgy 2005: 208.

¹⁷ https://nasledje.gov.rs/index.cfm/spomenici/pregled_spomenika?spomenik_id=44437.

las has been found to date, it is not simple to establish the original organisation of the space within the villas, but rather it is possible only to draw conclusions on the basis of the analogy with the designs for the villas in Palić kept at the Historical Archives in Subotica. However, that is not the topic of this paper. On the other hand, it may be presumed that the original designs for the villas in Kamaraš have been preserved in some of the historical archives in Hungary, in Szeged or in Csongrád. In this way, the continuation of this research is necessary and it seems important to collect all the material available today and to present it within the scope of this paper.

Horgoš-Kamaraš Railway Station – Kamaraški put (new number 1) – parcel no. 16696, CM Horgoš. The building of the railway station in Horgoš-Kamaraš was designed by famous master mason and entrepreneur, as well as designer and artist Ede Magyar (1877–1912) and it was built in the period 1910–1911.¹⁵ The railway station consists of a single-storey building with a square ground plan above which there is a roof in the shape of a truncated pyramid, with triangular gables – attics above the avant-corps that exist on all four facades.¹⁶ On the east side there used to be a ground-floor waiting room in the shape of a porch which is enclosed nowadays in order to keep it safe from hooligans. The curtain wall of the main building was made of terracotta-colour clinker bricks. The window openings and doorways are framed with moulded ribbons made of plaster, while beside them on the facades there are also shallow vertical pilasters made of plaster as well. The windows have been preserved only on the upper storey of the building, while all other openings of the ground floor have been blinded, just like the ground-floor porch – the waiting room. The upper storey of the building contained a flat for the railroader where he lived with his family, while the ground floor had offices. The railway station in Horgoš-Kamaraš was categorised as a monument of culture by a temporary decision of the Inter-Municipal Institute for the Protection of Cultural Monuments of 26.02.1986, and was entered into the Central Register of Immoveable Cultural Properties on 18.11.2004.¹⁷ In the map of the Central Register it is marked in the place of the main railway station in the centre of Horgoš

¹⁵ Bakonyi, 1995: 41.

¹⁶ Nagygörgy, 2005: 208.

¹⁷ https://nasledje.gov.rs/index.cfm/spomenici/pregled_spomenika?spomenik_id=44437.

може довести до забуне. Ипак, ова зграда није успела да избегне судбину многих објеката који су, иако заштићени, девастирани. Данас једва да се на сачуваним остацима могу наслутити декоративни елементи једног од ретких објеката железничких станица изграђених у стилу сецесије (сл. 2).

Вила Ђула Штрауса – Камарашки пут 60 (нови број 3) – парцела бр. 4007, КО Хоргош. Прву вилу са леве стране када се пође од железничке станице Хоргош-Камараш према Камарашкој шуми изградио је Ђула Штраус (*Strauss Gyula*). Нема детаљнијих података о времену њене изградње нити о пројектанту. До сада нису откривене очуване фотографије ове виле, нити су аутори имали приступ објекту, те је било немогуће спровести анализу објекта. Вила данас има разубјени габарит, а на основу лимом покривеног дела крова може се закључити да је накада имала отворени трем, који је данас затворен.

Вила Шандора Ђурице – Камарашки пут 59 (нови број 5) – парцела бр. 4008, КО Хоргош. Вила је била у власништву Александра Ђурице (*Gyuritza Sándor*, 1859–1936), сегединског апотекара, који се родио у Макоу (*Makó* – данас у Мађарској). Вила је углавном очувала своје изворне карактеристике, што се може лепо видети на старој фотографији.¹⁸ Испред фасаде оријентисане према улици налазио се трем, а изнад њега још увек стоји осмоугаони сегментирани торњић покривен лимом. Трем је имао лучне отворе, који су у међувремену затворени полукружним прозорима са витражима. Сам објекат је правоугаоне основе, скромних димензија, са четвороводним кровом и са по једним правоугаоним прозором са обе стране некадашњег трема. Углови виле декорисани су имитацијом квадера. Фасада виле је омалтерисана и у малтеру су такође назначене линије лажних квадера. На двојној фасади налази се гипсани портрет непознатог војног официра, а на капителима прозора по две гипсане женске фигуре. Парцела је са уличне стране ограђена декоративно изведеном једноставнијом оградом од кованог гвожђа, са две капије, пешачком и колском. Предњи део баште уређен је са испарцелисаним деловима тла, уоквиреним ниском живом оградом, у чијим пољима су засађене различите врсте биљака и дрвеће.

¹⁸ Nagygyörgy 2005: 209.

2. Железничка станица Камараш, 2021
(фото: Miklós Berényi)

2. Kamaraš Railway Station, 2021
(photo by: Miklós Berényi)

instead of the place where this station is actually located, which can cause confusion. Still, this building has not managed to avoid the destiny of many other buildings which, albeit being protected, have been devastated. Today, on the preserved remains one can hardly recognise the decorative elements of one of the rare railway station buildings made in the style of art nouveau (Fig. 2).

Villa of Gyula Strauss – Kamaraški put 60 (new number 3) – parcel no. 4007, CM Horgoš. The first villa on the left-hand side when coming from the direction of the Horgoš-Kamaraš railway station towards Kamaraš forest was built by Gyula Strauss. There is no detailed data concerning the time when it was first built or about its designer. So far, no photographs of this villa have been discovered and the authors could not access the building, which made it impossible to conduct an analysis of the structure. Today, the villa has a rugged size and on the basis of a part of the roof covered by metal sheet it may be concluded that it used to have an open porch that is enclosed nowadays.

Villa of Sándor Gyuritza – Kamaraški put 59 (new number 5) – parcel no. 4008, CM Horgoš. The villa was owned by Sándor Gyuritza (1859–1936), a pharmacist from Szeged who was born in Makó (nowadays Hungary). The villa has mostly kept its original characteristics that may be seen nicely on an old photograph.¹⁸ In front of the facade

¹⁸ Nagygyörgy 2005: 209.

3. Вила Банфи, 2021 (фото: Miklós Berényi)

3. Bánffy Villa, 2021 (photo by: Miklós Berényi)

Вила Јаноша Банфија – Камарашки пут 58 (нови број 7) – парцела бр. 4009, КО Хоргош. На овој парцели налази се вила Јаноша Банфија (*Bánffy János*). Није позната година изградње, нити пројектант ове виле. Посматрањем виле данас може се уочити да је она сачувала своје просторне изворне карактеристике, као и делове архитектонске пластике (сл. 3). Вила има основу у облику латинчног слова „L“. Троугаоним забатом ужег крака основе оријентисана је према улици, док је други крак, нешто већих димензија, позициониран паралелно са регулационом линијом улице. На споју два крака куће, са западне стране налази се трем, који је наткривен четвороугаоним торњем. Све кровне равни покривене су бибер црепом. Фасада оријентисана према улици има два правоугаона прозора у приземљу и два на забату поткровља. Својим обликом подсећа на фасаду сеоске куће. Једини украс фасаде су класицистички оквири прозора, вертикалне бордуре у малтеру и хоризонтални венац, који фасаду дели на приземље и поткровље. Забат дворишног крака куће декорисан је на сличан начин. Вила је у међувремену добила неке доградње са дворишне стране, али је њен основни корпус сачуван. Свакако би је требало детаљно истражити уз сагласност власника. Пешачка улазна капија у двориште виле изведена је врло декоративно од кованог гвожђа. Испред виле у предњем делу дворишта налазе се кружна површина, обухваћена ниско шишаном живом оградом, затим једна лоптаста форма па-

facing the street, there used to be a porch and above it there is still an octagonal segmented small tower covered by metal sheet. The porch had arched openings that have been enclosed meanwhile by semi-circular stained windows. The building itself has a rectangular ground plan of modest dimensions, with a mansard roof and with one rectangular window each on both sides of the former porch. The corners of the villa are decorated by imitation of cuboid-block. The facade of the villa is plastered and the plaster also contains accentuated lines of the false cuboid-blocks. On the courtyard facade, there is a gypsum portrait of an unknown military officer, while on the capitals of the windows there are two gypsum female figures each. The parcel is fenced off on the street side by a decorative simple fence made of cast iron with two gates, a pedestrian and a vehicle ones. The front side of the garden is well arranged with plotted parts of the ground framed by low hedge, while the inner fields contain different types of plants and trees.

Villa of János Bánffy – Kamaraški put 58 (new number 7) – parcel no. 4009, CM Horgoš. This parcel holds the villa of János Bánffy. The year of its construction is not known and neither is the designer of the villa. When looking at the villa today, one may notice that it has preserved its original spatial characteristics, as well as parts of the architectural plastic (Fig. 3). The villa has an L-shaped ground plan. With its triangular gable on the narrower arm of the plan it faces the street, while the other arm of somewhat larger dimensions is positioned parallel to the regulation line of the street. At the point where the two arms of the house meet, on the west side, there is a porch covered by a quadrangular tower. All the roof planes are covered by beaver tail tiles. The facade facing the street has two rectangular windows on the ground floor and two on the gable of the attic. With its shape it is reminiscent of the facade of a rural house. The only decoration of the facade are classicistic window frames, vertical borders done in plaster and a horizontal cornice that divides the facade into the ground floor and the attic. The gable of the courtyard arm of the house is similarly decorated. In the meantime, the villa has acquired some additional constructions on the courtyard side, but its basic corpus has been preserved. It certainly ought to be examined in detail with consent of the owner. The pedestrian entrance gate leading into the yard of the villa was made very decoratively out of cast iron. In front of the villa in the first part of the yard, there is a circular area encompassed by

жљиво обрзаног шимшира и појединачни жбунови квадратно обликовани, који прате пешачку стазу, и кружни облик централног дела баште. Са леве и десне стране улазне стазе налази се такође ниско ошишана жива ограда.

Атеље Шандора Њилашија – парцела бр. 4012/1, 4012/2, КО Хоргош. На овој парцели налазио се застакљени атеље сегединског сликара Шандора Њилашија (*Nyilassy Sándor*, 1873–1934).¹⁹ После завршених студија у Минхену и Паризу, Њилаши је почео да ради као најмлађи члан уметничке колоније Нађбања (*Nagybánya*) 1897. године.²⁰ Нема тачних података када је атеље у Хоргош-Камарашу подигнут, али је познато да је сликар овде радио све до краја Првог светског рата, након чега је прешао у Тапе (*Tápe* – Мађарска). Испред атељеа се налазила лепо уређена башта са цветним лејама, а данас се на овом месту налази само парцела са обрађеном земљом.

Вила Золтана Рајка – Камарашки пут 57 (нови број 11) – парцела бр. 4013, КО Хоргош. Претпоставља се да је вила која се ту налази припадала Золтану Рајку (*Rajkó Zoltán*). Других информација о постојећем објекту за сада нема. Вила је необична, симетрична, са многоугаоним застакљеним тремом, који је исечак осмоугаоника. Изнад њега се издиже троугаони зарубљени забат у равни главне фасаде, са завршницом у виду малог четвороводног крова, који на темену слемена има метални декоративни шиљак. Овај шиљак подсећа на врхове торњића других вила на Камарашком путу. Са леве и десне стране трема налази се фасадни зид виле, изведен клинкер опеком боје теракоте и белим бордурама у малтеру, које имитирају угаоне квадере. Пошто није било могуће ући у вилу, може се описати њен изглед само на основу посматрања са јавне површине. Јасно је да се на источној фасади налази још један истурени једноставни правоугаони трем, који је истовремено и улаз у вилу, а са западне стране налази се вероватно касније дозидан део објекта, у којем се такође налази улаз. Жичана ограда на регулационој линији улице постављена је између озиданих стубова са наглашеном пирамидалном капом. Улазна капија је декоративно изведена од кованог гвожђа. Од ње се рачвају две стазе, а у троугаоном простору између њих налази се кружна форма, зарасла у

a low cut hedge, then a spherical form of a carefully pruned common box and individual bushes shaped squarely that follow the pedestrian path and the circular shape of the central part of the garden. On the left and the right sides of the entrance path, there is also a low cut hedge.

Atelier of Sándor Nyilassy – parcel no. 4012/1, 4012/2, CM Horgoš. A glazed atelier of Szeged painter Sándor Nyilassy (1873–1934) used to be on this parcel.¹⁹ After completing his studies in Munich and Paris, Nyilassy started to work as the youngest member of Nagybánya art colony in 1897.²⁰ There is no accurate data as to when the atelier in Horgoš-Kamaraš was built, but it is known that the painter worked here up until the end of WWI, after which he moved to Tápe (Hungary). In front of the atelier, there used to be a well maintained garden with flower beds, but today there is only a plot with agricultural land.

Villa of Zoltán Rajkó – Kamaraški put 57 (new number 11) – parcel no. 4013, CM Horgoš. It is presumed that the villa that can be seen here used to belong to Zoltán Rajkó. For the time being, there is no other information about the building. The villa is unusual, symmetrical, with multi-angle glazed porch that constitutes a cut-out of an octagon. Above it rises a triangular truncated gable at the level of the main facade, with an ending in the shape of a small mansard roof that has a metal decorative spike at the crown of the roof. This spike is reminiscent of the tips of the small towers of the other villas in Kamaraški put. On the left and the right sides of the porch there is a facade wall of the villa made of terracotta-colour clinker bricks and white borders done in plaster that imitate angular cuboid blocks. Since it was not possible to enter the villa, we can describe its appearance only on the basis of the observations made from the public area. It is clear that on the east side there is another protruding simple rectangular porch which is at the same time the entrance into the villa. On the west side there is a part of the building that was probably added later and that also has an entrance. The wire fence along the regulation line of the street is installed between built pillars with emphasised pyramidal cap. The entrance gate was made decoratively out of cast iron. Two paths fork out from the gate and in the triangular area between them there is a circular form covered in ivy that may be the remains of a former fountain.

¹⁹ Nagygyörgy 2005: 194.

²⁰ <https://budapestaukcio.hu/nyilassy-sandor/festo>.

¹⁹ Nagygyörgy 2005: 194.

²⁰ <https://budapestaukcio.hu/nyilassy-sandor/festo>.

бршљан, која би могла бити остатак некадашње фонтане.

Вила Јакаба Вајде – парцела бр. 4019, КО Хоргош. Вила Јакаба Вајде, сегадинског трговца који је 1881. године своје презиме *Weisz* променио у Вајда, налазила се на парцели на углу данашње Баштованске улице (*Kertész utca*) и Камарашког пута. Вила је порушена после Другог светског рата, а од њеног материјала је Деже Кинка (*Kinka Dezső*, 1932–1989) подигао своју кућу у Улици Беле Бартока 79 у Хоргошу.²¹ Парцела на којој се налазила Вајдина вила претворена је у пољопривредно земљиште.

Вила Биро – Камарашки пут 52 (нови број 17) – парцела бр. 4022/1, КО Хоргош. Вила породице Биро (*Bíró*) била је једна од најрепрезентативнијих у целом шору (сл. 4). Изграђена је са верандом у швајцарском стилу. Она је данас непрепознатљива у односу на изглед виле какав се може видети на сачуваним разгледницама, где се вила још наводи као Таусиг вила (*Tauszig villa*). Са предње стране имала је велики декоративно обрађени дрвени трем, до којег се долазило пространим каменим степеништем. Изрезбарени

²¹ Nagygyörgy 2005: 194.

4. Вила Биро са сцџаре разгледнице (<https://gradsubotica.co.rs/jedno-zaboravljeno-izletiste-na-domak-subotice-i-ludi-zamak/>)

4. *Bíró Villa* from an old postcard (<https://gradsubotica.co.rs/jedno-zaboravljeno-izletiste-na-domak-subotice-i-ludi-zamak/>)

Villa of Jakab Vajda – parcel no. 4019, CM Horgoš. The villa of Jakab Vajda, a merchant from Szeged who back in 1881 changed his surname of Weisz into Vajda, used to be on the parcel on the corner of the present-day Baštovanska ulica (*Kertész utca*) and Kamaraški put. The villa was torn down after WWII and its material was used by Dezső Kinka (1932–1989) to build his house in Bela Bartok street no. 79 in Horgoš.²¹ The plot of land where Vajda’s villa used to be has been turned into agricultural land.

Bíró Villa – Kamaraški put 52 (new number 17) – parcel no. 4022/1, CM Horgoš. The villa of the Bíró family was one of the most representative in the whole street (Fig. 4). It was built with a Swiss style veranda. Today, it is unrecognisable in comparison to the appearance of the villa that can be seen in preserved postcards, where the villa is also referred to as *Tauszig villa*. On the front side it used to have a large decoratively made wooden porch that was reached by spacious stone stairway. The carved wooden floral ornaments and decoration in the shape of a peacock tail used to adorn the fence of the porch, as well as the upper segments between the decoratively executed wooden pillars. On the lateral side there used to be yet another uncovered terrace made of tufa. The window openings had wavy or arched frames, as did the entrance door leading into the building. The roof used to be covered with stone shingles of pale purple colour. Along the roof ridge, there used to be an ornament made of cast iron in the shape of a fence. Like in the case of many other buildings that were nationalised after WWII, several families were moved into this villa and they neither had the finances to maintain the villa well, nor did that have any interest in keeping it in its original state. They altered it in line with their needs and modest finances. All the original doors and windows on the villa were removed, the floor cover was taken out and used for heating, while the rooms were divided by new walls in order to ensure separate space for several families. New chimneys were also made in order to provide for the heating. The veranda was walled up and all the decorative wooden ornaments and fences were also used as firewood. The roof structure that somehow survived up to the year 2000 has been completely altered. In 2011, the villa acquired a new owner, Gabor Valkovič who, in cooperation with the Inter-Municipal Institute for the Protection of Cultural Monuments in Subotica

²¹ Nagygyörgy 2005: 194.

флорални дрвени украси и украси у виду пауновог репа испуњавали су ограду трема, као и горње делове између декоративно обрађених дрвених стубова. Са бочне стране налазила се још једна непокривена тераса од туфа. Прозорски отвори имали су валовите или лучне оквире, као и улазна врата у објекат. Кров је био покривен каменом шиндром бледољубичасте боје. Дуж кровног гребена налазио се украс од кованог гвожђа у виду оgrade. Као и у случају многих других објеката који су након Другог светског рата национализовани, у ову вилу усељено је неколико породица, које нити су имале финансијских средстава да вилу одржавају у добром стању, нити су имале интереса да је сачувају у изворном изгледу. Мењали су је у складу са својим потребама и скромним финансијским стањем. На вили су уклоњена сва оригинална врата и прозори, подна облога је повађена и кориштена за грејање, а просторије издељене новим зидовима како би се обезбедио одвојени простор за више породица. Такође су подизани и нови димњаци како би се обезбедило грејање. Веранда је зазидана, а сви декоративни дрвени украси и оgrade такође су послужили као огревно дрво. Кровна конструкција, која се донекле одржавала до 2000. године, комплетно је измењена. Вила је 2011. године добила новог власника, Габора Валковича, који је у сарадњи са Међуопштинским заводом за заштиту споменика културе у Суботици започео реконструкцију и рестаурацију виле, како би што приближније била враћена у првобитно стање на основу сачуваних фотографија и разгледница. Нови власник је заменио постојеће прозоре и врата дрвенаријом која је направљена према угледу на оригиналне. Поручени су накнадно сазидани зидови и приближно је враћен оригинални распоред просторија. Након овога планира се рестаурација крова (сл. 5). Објекат није под заштитом.

Вила Лајоша Гала – Камарашки пут 50 (нови број 21) – парцела бр. 4023, КО Хоргош. Последња вила са леве стране Камарашког шора припадала је др Лајошу Галу (*dr. Gál Lajos*), тадашњем суботичком окружном судији. Није познат пројектант ове виле, но она је претежно изграђена у стилу мађарске сецесије. После Првог светског рата вилу је од Лајоша купио апотекар Бела Тихи, старији (*id. Tichy Béla*, 1884–1955), који се из Сенте, још пре рата, доселио у Хоргош и овде купио кућу

5. Вила Буро, 2021 (фото: Викторија Алаџић)

5. *Bíró Villa*, 2021 (photo by: *Viktorija Aladžić*)

started the reconstruction and restoration of the villa in order to bring it to the original state as much as possible, based on the preserved photographs and postcards. The new owner has replaced the existing windows and doors with the woodwork made after the originals. The subsequently built walls have been torn down and the original arrangement of the rooms has been approximately restored. The restoration of the roof is planned after this (Fig. 5). The building is not under protection.

Villa of Lajos Gál – Kamaraški put 50 (new number 21) – parcel no. 4023, CM Horgoš. The last villa on the left-hand side of Kamaraški put used to belong to Dr. Lajos Gál, the then district judge in Subotica. The designer of the villa is not known, but it was predominantly made in the Hungarian art nouveau style. After WWI the villa was bought from Lajos by pharmacist *id. Béla Tichy, Sr.* (1884–1955), who moved to Horgoš from Senta even before the war and bought a house here in the present-day street *Borisa Kidriča*, where he also used to have his pharmacy.²²

The villa has mostly persevered to the present times (Fig. 6). On the main facade of the villa there is a massive *avant-corps* under which there is a terrace and a lateral entrance leading to the terrace. Above the *avant-corps* there is an elevated tower and in front of the tower a decorative, almost Gothic attic, with decorative floral ornament in the middle.

²² <http://www.kanjiza.rs/press/2004/p2004031314kossuth.htm>.

6. Вила Гал, 2021 (фото: Викторија Алаџић)

6. Gál Villa, 2021 (photo by: Viktorija Aladžić)

у данашњој Улици Бориса Кидрича, у којој се налазила и његова апотека.²²

Вила се у највећој мери очувала до данашњих дана (сл. 6). На главној фасади виле налази се масивни ризалит, испод којег се крије тераса и бочни улаз на терасу. Изнад ризалита је повишени торањ, а испред торња декоративна, скоро готичка атика, са декоративним флоралним украсом на средини. Иако је имала правилну правоугаону основу, вила је била асиметрична, са четири различите фасаде. Из трема се улазило у средишњу просторију, трпезарију, а са леве и десне стране налазила се по једна соба.²³ Асиметричност је наглашена осмоугаоном еркером на углу собе која се налази са леве стране трема. Торањ изнад ризалита, као и кришкаста купола изнад угаоне куле, покривени су лимом. Поткровни венац садржи флорални фриз у стилу мађарске народне уметности, а елементи мађарске сецесије уочљиви на старој фотографији виле налазе се и око слепог прозора на атици ризалита.²⁴ Хоризонтални флорални декоративни венци постојали су и на атици, али су с временом нестали. Метални украс на врху атике некада је такође био са цветним мотивима, а данас се на његовом месту налази само шиљак са звездом на врху. Декоративне бордуре у малтеру које су

Although it had a regular rectangular ground plan, the villa was asymmetrical with four different facades. The porch led to the central room which was the dining room, while on the left- and the right-hand sides there was a room each.²³ The asymmetry is accentuated by an octagonal bay window in the corner of the room that is located to the left from the porch. The tower above the avant-corps, as well as the pear-shaped dome above the corner tower, are covered by metal sheets. The sub-roof cornice contains a floral frieze done in the Hungarian folk art style, while elements of the Hungarian art nouveau discernible in an old photograph of the villa may also be seen around the blind window at the attic of the avant-corps.²⁴ The horizontal floral decorative cornices used to exist at the attic, but they have disappeared over time. The metal ornament on the top of the attic also used to have floral motifs, but today in its place there is only a spike with a star on its top. Decorative borders done in plaster that used to be around the windows have also disappeared and there are only floral gypsum ornaments left at the top of the decorative gables above the windows. On the east facade, there used to be a wooden veranda typical of the villa's Swiss style, but it has been torn down in the meantime. There is only a contour left on the facade of the building where it used to be. Above the socle there used to be semi-circular decorative motifs that were at the same level as the window openings, but all of these ornaments have disappeared. The north wall faced a canal that is polluted nowadays. On account of the proximity of the canal, this wall has collapsed meanwhile which is no wonder since it was made using a combination of fired clay bricks and adobes. In front of the building there used to be a park in which there was a sculpture on an elevated pedestal that can also be seen in the above-mentioned photograph. Today, the villa is in a bad shape. The opening created by the toppling of the north wall has been closed off by an unfinished wall made of blocks, but the remaining part of the adobe wall is still exposed to precipitation.

Villa of Julius Becker – Kamaraški put 37 (new number 24) – parcel no. 4105, CM Horgoš. There is a small villa in this place that used to be long to Julius Becker (1865–1938), a French military officer who settled here close to a girl he loved, but who did not reciprocate. Julius was also buried in the cemetery in Horgoš. The building that can be

²² <http://www.kanjiza.rs/press/2004/p2004031314kossuth.htm>.

²³ Вујновић 1998: 109.

²⁴ Nagygyörgy 2005: 211.

²³ Вујновић 1998: 109.

²⁴ Nagygyörgy 2005: 211.

се налазиле око прозора такође су нестале, остали су само флорални гипсани украси у врху декоративног тимпанона изнад прозора. На источној фасади налазила се дрвена веранда типична за швајцарски стил виле, али је у међувремену порушена. Остао је само траг на фасади објекта где се она некада налазила. Изнад сокле налазили су се полукружни декоративни мотиви, који су били у равни са прозорским отворима, но и ови украси су нестали. Северни зид је био окренут каналу који је данас загађен. Због близине канала овај зид се у међувремену урушио, што није ни чудо, јер је био изграђен комбинацијом печене опеке и ћерпича. Испред објекта налазио се парк, у којем је стајала скулптура на повишеном постољу, што се такође може видети на поменутој фотографији. Вила је данас у лошем стању. Отвор који је настао урушавањем северног зида затворен је недовршеним зидом од блокова, али је остали део зида од ћерпича и даље изложен атмосферским утицајима.

Вила Јулијуса Бекера – Камарашки пут 37 (нови број 24) – парцела бр. 4105, КО Хоргош. На овом месту налази се скромна вила, која је припадала Јулијусу Бекеру (*Julius Becker*, 1865–1938), француском војном официру, који се овде настанио у близини девојке коју је волео, а која му није узвратила љубав. Јулијус је и сахрањен на гробљу у Хоргошу. Објекат који се ту данас налази правоугаоне је основе, са затвореним улазним тремом на средини фасаде. Није познато како је вила изгледала када је изграђена, али се, изгледа, очувао њен основни габарит, при чему је трем вероватно првобитно био од дрвета.

Вила Михаља Сабоа – Камарашки пут 38 (нови број 26) – парцела бр. 4104, КО Хоргош. На овој парцели налази се мања вила коју је градио Михаљ Сабо (*Szabó Mihály*). Вила је у међувремену претрпела адаптације, а подаци о пројектанту и години изградње виле, као и о томе како је изгледала приликом изградње, нису забележени. Данашњи изглед објекта једва да сведочи о њеном изворном изгледу, те би била потребна детаљна истраживања како конструкције самог објекта, тако и могуће фотографије или оригиналног пројекта виле.

Вила породице Траусчек – Камарашки пут 39 (нови број 28) – парцела бр. 4100, КО Хоргош. Вила породице Траусчек (*Trauschek*), која се налази на овој парцели, изграђена је у класи-

seen here today has a rectangular ground plan with a closed entrance porch in the middle of the facade. It is not known what the villa used to look like when it was first built, but it seems that its original size has been preserved, with all likelihood that during the construction the porch was made of wood.

Villa of Mihály Szabó – Kamaraški put 38 (new number 26) – parcel no. 4104, CM Horgoš. A smaller villa built by Mihály Szabó is situated on this plot of land. In the meantime, the villa has undergone adaptations, while the data on the designer and the year of construction of the villa, as well as what it used to look like when it first built have not been recorded. The present-day appearance of the building can hardly testify to its original appearance and therefore it would be necessary to conduct detailed research both of the structure of the building itself and of any possible photograph or original design of the villa.

Villa of the Trauschek family – Kamaraški put 39 (new number 28) – parcel no. 4100, CM Horgoš. The villa of the Trauschek family located on this plot of land and built in the classicistic manner is in a rather bad shape today, but it has mostly preserved its original characteristics. The socle of the villa has completely deteriorated and is gone, but on the corners of the walls and in the middle of the front facade, there are preserved imitations of cuboid blocks done in plaster in the shape of pilasters. In the only preserved photograph of the villa in which the villa is already in quite a bad shape, it is possible to see that it had a rectangular ground plan with a mansard roof.²⁵ The front facade was divided into two parts with the pilaster with cuboid blocks. On the east side there used to be two large windows that closed the entrance porch, that is, the dining room, while on the west side of the north facade there used to be two smaller windows of the usual size for a residential room. From the dining-room one would enter a kitchen and a bathroom that faced the courtyard, while from the front room one would enter another room facing the courtyard.²⁶ The original windows of the porch/dining-room had decorative finish in the shape of circular glazed fields in the middle of a square-shape division. The entrance into the villa was in the middle of the east facade, while in front of the entrance there were several steps made of concrete. Another window and an entrance descending into the cellar were on the east facade.

²⁵ Nagygyörgy 2005: 211.

²⁶ Вујновић 1998.

цистичком маниру. Данас је у прилично лошем стању, али је у већем делу сачувала своје изворне карактеристике. Сокла виле је потпуно пропала и нема је, али су се на угловима зидова и на средини предње фасаде, у виду пиластара, очувале имитације квадера изведених у малтеру. На јединој очуваној фотографији виле, на којој је већ била у прилично лошем стању, види се да је била правоугаоне основе, са четвороводним кровом.²⁵ Предња фасада је пиластром са квадерима била подељена на два дела. Са источне стране налазила су се два велика прозора, која су затварала улазни трем, односно трпезарију, док су се на западном делу северне фасаде налазила два мања прозора, уобичајене величине за стамбени простор, односно собу. Из трпезарије се улазило у кухињу и купатило оријентисано према дворишту, а из предње собе улазило се у другу собу оријентисану према дворишту.²⁶ Оригинални прозори трема – трпезарије имали су декоративну обраду у виду кружних застакљених поља у средини квадратне поделе. Улаз у вилу налазио се на средини источне фасаде, а испред улаза је у бетону било направљено неколико степеника. На источној фасади налазио се још један прозор и силаз у подрум.

Вила Кароли Вамоша – Камарашки пут 40 (нови број 30) – парцела бр. 4099/1, КО Хоргош. На овој парцели налази се објект виле, који је потпуно преуређен и не даје јасну слику о томе како је вила изгледала после изградње. Припадала је Карољу Вамошу (*Vámos Károly*). Из времена изградње виле остала је само декоративна ограда од кованог гвожђа. Објект који се данас налази на парцели је правоугаоне основе, четвороводног крова, са пет прозора, уоквирених малтерним правоугаоним опшавом. Средњи прозор налази се у осовини фасаде, док су преостала четири груписана на мањем међусобном растојању – по два са обе стране средишњег прозора.

Кућа породице Канчур. Поред виле Кароља Вамоша, на парцели са источне стране налазила се кућа породице Канчур (*Kancsur*). О њој нема других података и није познато како је изгледала кад је била изграђена.

Кућа Јаноша Нађђерђа – Камарашки пут 42 (нови број 38) – парцела бр. 4092/1, КО Хоргош. Ова угаона кућа припадала је Јаношу

Villa of Károly Vámos – Kamaraški put 40 (new number 30) – parcel no. 4099/1, CM Horgoš.

A villa that is situated on this plot of land has been completely rearranged and does not give a clear picture of what the villa used to look like after its construction. It used to belong to Károly Vámos. There is only the decorative fence made of cast iron that has survived to date from the times when the villa was first built. The building that is located on the parcel today has a rectangular ground plan, a mansard roof with five windows framed by a plaster rectangular boarding. The central window is located at the axis of the facade, while the remaining four are grouped up at a smaller mutual distance, with two each being made to both sides of the central window.

House of the Kancsur family. Beside the villa of Károly Vámos, on the parcel on the east side, there used to be the house of the Kancsur family. There is no other data about it and it is not known what it looked like when it was built.

House of János Nagygyörgy – Kamaraški put 42 (new number 38) – parcel no. 4092/1, CM Horgoš.

This corner house used to belong to János Nagygyörgy, but it is not known what it looked like when it was first built. In the meantime, it has been modernised and no elements of the architecture from the end of the 19th century can be discerned.

Villa of the Hernády family – Kamaraški put 43 (new number 40) – parcel no. 4086, CM Horgoš.

On the corner of Baštovanska ulica (*Kertész utca*) [street] and Kamaraški put, with its longer facade facing Baštovanska ulica, there is the villa of the Hernády family. The facade of the villa was done using facade bricks. The ground plan of the building is rectangular and on the courtyard side there is an entrance into the villa in front of which there is an open terrace with a fence made of facade bricks. On the side facing Baštovanska ulica, the villa has five identical windows, while towards Kamaraški put, there are three of them. The windows of larger dimensions and square shape face the terrace. The roof is of the mansard type. A school for the children of Kamaraš operated in this building for a while. Although the villa is fenced by a wire today, there is still preserved original pedestrian entrance gate made of cast iron (Fig. 7).

Villa of József Tóth – Kamaraški put 44 (new number 42) – parcel no. 4084, CM Horgoš.

This parcel holds the villa of the chief gardener of Kamaraš forest József Tóth (1880–1956). József

²⁵ Nagygyörgy 2005: 211.

²⁶ Вујновић 1998.

7. Вила Хернади, 2021 (фото: Викторија Алаџић)

7. *Hernády Villa*, 2021 (photo by: *Viktorija Aladžić*)

Нађђерђу (*Nagygyörgy János*), али није познато како је изгледала када је била изграђена. У међувремену је модернизована и не уочавају се елементи архитектуре с краја XIX века.

Вила Хернади – Камарашки пут 43 (нови број 40) – парцела бр. 4086, КО Хоргош. На углу Баштованске улице (*Kertész utca*) и Камарашког пута, са дужом фасадом оријентисана према Баштованској улици, налази се вила породице Хернади (*Hernády*). Фасада виле изведена је у фасадној опеци. Основа објекта је правоугаона, а са дворишне стране налази се улаз у вилу, испред којег се налази откривена тераса са оградом од фасадне опеке. Према Баштованској улици вила има пет идентичних прозора, а према Камарашком путу три. Према тераси су оријентисани прозори већих димензија квадратног облика. Кров је четвороводни. Једно време у овом објекту је била смештена школа за камарашку децу. Иако је вила данас ограђена жицом, још увек се очувала оригинална пешачка улазна капија од кованог гвожђа (сл. 7).

Вила Јозефа Тота – Камарашки пут 44 (нови број 42) – парцела бр. 4084, КО Хоргош. На овој парцели налази се вила главног баштована Камарашке шуме Јозефа Тота (*Tóth József*, 1880–1956). Јозеф је био пореклом из Онода (*Ónod*) у данашњој Мађарској. Нови становници виле су је значајно преуредили, тако да се не препознају елементи оригиналног изгледа. О томе само сведочи стара фотографија, на којој

was originally from Ónod, present-day Hungary. The new dwellers of the villa have significantly rearranged it so that the elements of its original appearance cannot be recognised. Only an old photograph testifies to this by showing the family of József standing in front of the villa²⁷ and it shows that this villa was exactly the same as the villa of the Trauschek family. The original fence is also long gone and the only thing that has survived are a few trees that were probably planted by the gardener himself.

Villa of Sándor Ivankovits – Kamaraški put 45 (new number 44) – parcel no. 4080, CM Horgoš. The villa on this parcel was built by a merchant from Szeged and the city's chief prosecutor Dr. Sándor Ivankovits (1850–1917) who ended his life sadly in Szeged by committing suicide in 1917.²⁸ The villa stands here even today, but it has been significantly altered in comparison to its original state (Fig. 8). The year of construction, 1897, has been discovered on one of the roof structure beams. However, according to the data from book *A századforduló magyar építészete*,²⁹ the villa, designed by Ede Magyar, was built in 1910. The beam with the said date may originate from an earlier structure. Building materials used to be precious in the past and everything that could be reused after the tearing down of a building was used again.

The villa had a rectangular ground plan with a pronounced avant-corps and a side porch that had a hexagonal ground plan, above which there was a decorative small tower. The porch and the gables of the villa were decorative with structure made of carved wood after the Swiss style villas. There used to be two windows on the avant-corps and one window on the lateral side of the building opposite to the porch. The porch was used as the main entrance, but has been torn down in the meantime. The original rugged decorative roof has also been replaced over time by a simple mansard roof. The area of the porch has been walled up and thus the avant-corps has disappeared, while the facade of that part of the house has been pulled to the level with the avant-corps. Today, the facade has only simple decorative ornaments preserved, while the circular medallion that was in the middle of the avant-corps's gable can be partially discerned nowadays, as it is mostly covered by the eaves of the roof constructed later. With the rough interventions,

²⁷ Nagygyörgy 2005: 212.

²⁸ Délmagyarország 2017: 3

²⁹ Gerle, Kovács, Makovecz 1990: 130

Жожефова породица стоји испред виле,²⁷ и сведочење да је вила била истоветна као вила породице Траушчек. Оригиналне ограде такође више нема, једино се очувало неколико стабала испред виле, која је вероватно посадио баштован лично.

Вила Шандора Иванковича – Камарашки пут 45 (нови број 44) – парцела бр. 4080, КО Хоргош. На овој парцели вилу је изградио сегедински трговац и градски главни тужилац др Шандор Иванкович (*Ivankovits Sándor*, 1850–1917), који је свој живот тужно окончао у Сегедину 1917. године, извршивши самоубиство.²⁸ Објекат виле и данас стоји, али је значајно измењен у односу на оригинално стање (сл. 8). На једној од греда кровне конструкције била је откривена урезана година изградње 1897. Међутим, према подацима из књиге *A századforduló magyar építésze*,²⁹ вила је изграђена 1910. године према пројектима Едеа Мађара. Греда са споменутим датумом можда потиче са неког ранијег објекта. У прошлости грађевински материјал је био драгоцен и све што је могло да се употреби након рушења неког објекта било је искориштено.

Вила је имала правоугаону основу, са истакнутим ризалитом и бочним тремом шестоугаоне основе, изнад кога се налазио декоративни торњић. Трем и забати виле су били декоративни са конструкцијом од резбареног дрвета по угледу на виле швајцарског стила. На ризалиту су се налазила два прозора и један прозор на бочном делу објекта са супротне стране у односу на трем. Трем је служио као главни улаз, али је у међувремену срушен. Оригинални разуђени декоративни кров је такође с временом замењен једноставним четвороводним кровом. Простор трема је зазидан, тако да је ризалит нестao, а фасада тог дела куће извучена је у раван са ризалитом. На фасади су се до данас очували само једноставни декоративни украси, а кружни медаљон који се налазио на средини троугаоног забата ризалита данас се делимично може сагледати, већим делом прекривен надстрешницом касније изведеног крова. Раскошна вила grubим интервенцијама претворена је у једноставну кућу, једноставног четвороводног крова, без дрвених забата, трема, металних шиљака, који су

8. Вила Иванкович на сјајној фотографији (https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_CSON_EK_SHST_08/?pg=195&layout=s)

8. *Ivankovits Villa on an old photograph* (https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_CSON_EK_SHST_08/?pg=195&layout=s)

the extravagant villa has been turned into an ordinary house, with a simple mansard roof with no wooden gables, no porch, no metal spikes that decorated the elevated points of the roof and no metal decorative fence that adorned the roof ridge. The parcel with the villa is still fenced off on the street side with a cast iron fence, while opposite the entrance into the villa there is a pedestrian gate made of cast iron.

Villa of Miksa R. May – Камарашки пут 46 (new number 46) – parcel no. 4079, CM Horgoš. In lieu of the house that exists nowadays on parcel no. 4079 in Kamaraški put, there used to be an extraordinary villa that belonged to a bank owner from Szeged, Miksa R. May (1847–1902). The appearance of this villa is testified to only by old photographs.³⁰ The villa had an irregular ground plan, the roof was covered with blue Zsolnay roof tiles, it did not have the characteristic porch and it was built in the eclectic style with neogothic and art nouveau elements. After WWII it was demolished and instead of it a simple house was built that can still be seen

Villa of Gyula Baranyai – Камарашки пут 47 (new number 48) – parcel no. 4077, CM Horgoš. Gyula Baranyai (1859–1932) who built this still predominantly preserved villa was born in Alpeste, in present-day Romania. He first work as a teacher

²⁷ Nagygyörgy 2005: 212.

²⁸ Délmagyarország 2017: 3.

²⁹ Gerle, Kovács, Makovecz 1990: 130.

³⁰ Nagygyörgy 2005: 213.

украшавали повишене тачке крова, и металне декоративне ограде, која је красила гребен крова. Парцела на којој се вила налази још увек је са уличне стране ограђена оградом од кованог гвожђа, а наспрам улаза у вилу налази се и пешачка капија од кованог гвожђа.

Вила Микше Р. Маја – Камарашки пут 46 (нови број 46) – парцела бр. 4079, КО Хоргош. На месту куће која се данас налази на парцели бр. 4079 у Камарашком шору налазила се изванредна вила власника банке из Сегедина Микше Р. Маја (*May R. Miksa*, 1847–1902). О изгледу виле сведоче само старе фотографије.³⁰ Вила је имала разуђену основу, кров је био покривен плавим жолнаи цреповима. Није имала карактеристични трем, а изграђена је у еклектичном стилу са елементима неоготике и сецесије. После Другог светског рата порушена је и на њеном месту изграђена је једноставна кућа, која се овде још увек налази.

Вила Ђуле Барањаија – Камарашки пут 47 (нови број 48) – парцела бр. 4077, КО Хоргош. Ђула Барањаи (*Baranyai Gyula*, 1859–1932), који је изградио ову још увек претежно очувану вилу, био је рођен у Алпештешу (*Alpestes*), у данашњој Румунији. Радио је прво као учитељ широм угарских територија, а у данашњој Румунији, Словачкој, Украјини, да би се од 1896. године скрасио у Сегедину као директор грађанске школе. Интензивно је радио на реформама мађарског школства и аутор је прве логопедске књиге на мађарском језику.³¹

Вила Барањаи изграђена је, дакле, после 1896. године. Њен оригинални изглед може се видети на старим фотографијама,³² где се уочава да је имала основу у облику латиничног слова „L“ и да се дрвени трем налазио са источне стране главне фасаде у углу који чине два крака објекта. Трем је декоративно обрађен, са изрезбареним мотивима сецесије – срца, кругова, цветова,³³ а за висину пет степеника био је подигнут изнад нивоа дворишта. Фасаде виле биле су обрађене малтером, са угаоним квадерима, у стилу неоренесансе. На главном делу северне фасаде оријентисане према улици налазила су се два прозора са шалукатерима. Изнад њих нала-

throughout Hungarian territories in present-day Romania, Slovakia and Ukraine, only to settle finally in Szeged in 1896 as the principal of a civic school. He worked intensively on the reforms of the Hungarian education system and is the author of the first speech therapy textbook in Hungarian.³¹

The villa of Baranyai was, therefore, built after 1896. Its original appearance may be seen in old photographs,³² where one can observe that it had an L-shaped ground plan and that the wooden porch was positioned on the east side of the main facade in the corner made by the two wings of the building, decoratively finished with carved art nouveau motifs: hearts, circles and flowers.³³ The porch was elevated above the level of the yard by the height of five steps. The villa's facades were finished in plaster with corner cuboid blocks done in the neo-renaissance style. On the main part of the north facade facing the street, there used to be two windows with shutters, above them a triangular gable was done with decoratively executed wooden mask at the level of the roof's eave and with a division of the fields done after the sunny gables of rural houses in the centre of which there was a semi-circular middle that associated of the Sun. This decorative wooden ornament of the gable was finished with very tiny interlaced decorations that point both at the Swiss style and the art nouveau.

The present-day building has lost all decorative ornamentation, as well as the shutters. Instead of the wooden porch, a part of the building made of bricks has been constructed. Still, some elements have survived to date. The wooden windows of the main part of the building are still the original ones. The socle of the building was made of red facade bricks and it is still in place. The walls of the villa were made by alternating a single row of fired clay bricks and two rows of adobes. There is also a cellar underneath one part of the building. Like in the case of the other villas, in front of this one there used to be a lush garden, but today this whole front yard is overgrown by random vegetation in-between several still preserved pine trees. The entrance pedestrian gate, made of metal and unremarkable, was probably installed after WWII. The fence is made of wire.

Villa of Jakab Holtzer – Kamaraški put 48 (new number 50) – parcel no. 4076, CM Horgoš. The villa of a Jewish wine merchant from Szeged,

³⁰ Nagygyörgy 2005: 213.

³¹ <https://www.nevpont.hu/palyakep/baranyai-gyula-ae1ea>.

³² <https://gradsubotica.co.rs/jedno-zaboravljeno-izletiste-nadomak-subotice-i-ludi-zamak/>.

³³ Nagygyörgy 2005: 213.

³¹ <https://www.nevpont.hu/palyakep/baranyai-gyula-ae1ea>.

³² <https://gradsubotica.co.rs/jedno-zaboravljeno-izletiste-nadomak-subotice-i-ludi-zamak/>.

³³ Nagygyörgy 2005: 213.

зио се троугаони забат, изведен са декоративно урађеном дрвеном маском у равни надстрешнице крова и са поделом на поља по угледу на сунчане забате сеоских кућа, у чијем средишту се налази полукружна средина асоцирајући на сунце. Овај дрвени украс забата имао је врло ситне чипкасте декорације, које упућују како на швајцарски стил, тако и на сецесију.

Данашњи објекат изгубио је све декоративне украсе, као и шалукатере. Уместо дрвеног трема изграђен је део објекта од опеке. Ипак, неки елементи очували су се до данас. Дрвени прозори главног дела објекта још увек су оригинални. Сокла објекта била је изведена од црвене фасадне опеке, која је још увек тамо. Зидови виле грађени су наизменично од једног реда печене опеке и два реда ћерпича. Испод дела објекта налази се и подрум. Као и испред других вила, и испред ове се налазио раскошан врт, а данас је цело предње двориште зарасло у шипраг између неколико још очуваних борова. Улазна пешачка капија је метална и неугледна, направљена вероватно после Другог светског рата. Ограда је од жице.

Вила Јакаба Холцера – Камарашки пут 48 (нови број 50) – парцела бр. 4076, КО Хоргош. На овој парцели налазила се вила јеврејског трговца из Сегедина Јакаба Холцера (*Holtzer Jakab*). Вила је носила име Јакабове супруге Јулије Лак (*Júlia Lak*). Нови власник ове виле после Првог светског рата, Имре Буковец (*Bukovetz Imre*, 1903–1996) вилу је порушио 1938. године и изградио сличну вилу у Железничкој улици (*Vásut utca*) 34 у Хоргошу.

Вила Палфи – Камарашки пут 62 (нови број 52) – парцела бр. 4074, КО Хоргош. Претпоставља се да је последња вила са десне стране када се иде Камарашким путем према шуми припадала Данијелу Палфију (*Pálffy Dániel*, 1871–1928), индустријалцу, проналазачу и политичару, рођеном у Сегедину.³⁴ Постојећа вила делимично је сачувала карактеристике изворног објекта (сл. 9). Није познат пројектант, нити оригинални пројекат виле. Поново о оригиналном изгледу виле може се закључивати само на основу фотографија.³⁵ Вила је имала правоугаону основу и није се удаљавала од концепта вила троделног објекта, на коју је додат дрвени трем и кубус салона. Са источне стране

9. Вила Палфи, 2021 (фото: Miklós Berényi)

9. Pálffy Villa, 2021 (photo by: Miklós Berényi)

Jakab Holtzer, used to be on this plot of land. The villa was named after Jakab's wife Júlia Lak. The new owner of the villa, after WWI, Imre Bukovetz (1903–1996), demolished the villa in 1938 and built a similar villa in Železnička ulica (*Vásut utca*) [street] 34 in Horgoš.

Villa of Dániel Pálffy – Kamaraški put 62 (new number 52) – parcel no. 4074, CM Horgoš. The last villa on the right-hand side when going along Kamaraški put towards the forest is presumed to have belonged to Dániel Pálffy (1871–1928), an industrialist, inventor and politician, born in Szeged.³⁴ The currently existing villa has partially preserved the characteristics of the original building (Fig. 9). Its designer is not known and neither is the original design for the villa. Again, any conclusions regarding the original appearance of the villa may only be drawn on the basis of photographs.³⁵ The villa had a rectangular ground plan and it did not deviate from the tripartite building concept to which a wooden porch and a parlour cube were added. On the east side of the main facade, there is the wooden porch with a multi-angle plan and today it stands there almost unchanged. On the west side of the main facade, there is a massive square cube that used to be covered by a segmented octagonal dome done in the baroque manner, while the facade of that

³⁴ *Magyar Élet* 1928: 1.

³⁵ Nagygyörgy 2005: 214.

³⁴ *Magyar Élet* 1928: 1.

³⁵ Nagygyörgy 2005: 214.

главне фасаде налази се дрвени трем вишеугаоне основе, који и данас стоји скоро неизмењен. На западној страни главне фасаде налази се масивни квадратни кубус, који је некада био покривен сегментираним осмоугаоним куполом у барокном маниру, док фасада тог дела објекта има класицистички изглед са једним већим правоугаоним прозором на средини, изнад којег се налази троугаони тимпанон у барокном маниру. Купола је наглашавала положај салона у унутрашњој организацији куће. Данас куполе нема, само је једноставни четвороводни кров на њеном месту. Понешто декоративне фасадне пластике у међувремену је нестало, посебно хоризонтални венци, док је имитација угаоних квадера у малтеру остала до данас. Такође су се очували елементи поткровног фриза – по три формиране касете са испупченим кругом у средини на делу објекта где се налази салон. Кубус салона је наслоњен на основни правоугаони део објекта са двосливним кровом и два забата. Све остале фасаде урађене су такође у класицистичком маниру. Сокла је изведена од жуте фасадне опеке, на којој су изведени прави и слепи подрумски прозори у вертикалној равни са прозорским отворима на фасади.

Комплетан трем изведен је од дрвета, са ступцима балустраде, изведеним као да су од камена. Сви забати су имали дрвену декорацију са гредама са мотивима. Унутрашњост објекта подређена је функцији. Подужни ходник раздваја репрезентативне просторије степеништем од приватних простора. Степениште је водило у подрум, где се налазила кухиња, остава и спаваоне за послугу. У репрезентативне просторе спада улазни трем и посебно салон. Таваница салона је знатно повишена и декоративно осликана, са по једним путем са сваке стране сегментираним плафона (сл. 10). Осликана декорација плафона обилује флоралним мотивима барског растиња, које је веома ретко у очуваном декоративном сликарству и очигледно је повезано са окружењем vile. Испод плафона је фриз, изведен сликарском техником имитације гоблена са мотивима цвећа и воћа, те познатих класичних мотива ваза обиља са приказима разноврсног воћа. Зидови су, по свему судећи, били прекривени раскошним тапетима. Комбинацијом стилских елемената и декоративних украса ова вила по стилу припада романтичарском „швајцарском“ типу vile.³⁶

³⁶ Вујновић 1998: 110.

10. Дејтаљ њуџа осликаног на њлафону vile Палфи, 2021 (фото Миклос Берени) (Photo by: Miklós Berényi)

10. Detail of the road painted on the ceiling of Pálffy Villa, 2021 (Photo by: Miklós Berényi)

part of the building has classicistic appearance with one larger rectangular window in the middle above which there is a triangular gable done in the baroque manner. The dome accentuated the position of the parlour within the interior organisation of the house. Nowadays, the dome is gone and there is only a simple mansard roof in its place. Some decorative facade plastic has disappeared meanwhile, especially the horizontal cornices, while the imitation of the corner cuboid blocks done in plaster has survived to date. Also, there are preserved elements of the sub-roof frieze – with three each coffers with a bulging circle in the middle, in the part of the building where there is the parlour. The cube of the parlour leans against the basic rectangular section of the building with a gabled roof and two gables. All other facades were also done in the classicistic manner. The socle was made of yellow facade bricks and it also contains proper and blind cellar windows in the vertical alignment with the window openings in the facade.

The entire porch was made out of wood, with balusters executed as if they were made of stone. All the gables had wooden decoration and beams with motifs. The interior of the building was secondary to the function and a longitudinal hallway separated representative premises with a stairway from the private rooms. The stairway led down to a cellar where there was a kitchen, a pantry and bedrooms for the servants. The representative premises included the entrance porch and in particular the parlour. The ceiling of the parlour was significantly elevated and decoratively painted with the image of a road on each

Влада Републике Србије је донела одлуку о утврђивању предметне виле под називом вила Хоргош-Камараш бр. 62 за споменик културе 24. јула 2001. године.³⁷ У разговору са новим власницима виле добијена је информација да су заинтересовани да у складу са својим могућностима изврше рестаурацију виле.

Статус заштите просторне културно-историјске целине Хоргош-Камараш и могућности ревитализације

Према подацима Међуопштинског завода за заштиту споменика културе у Суботици, који су наведени у важећем Плану генералне регулације насеља Хоргош, урађеном 2011. године, два објекта у просторној културно-историјској средини Хоргош-Камараш, која је била под претходном заштитом, проглашени су за културно добро: железничка станица Хоргош-Камараш, за коју је у Плану генералне регулације насеља Хоргош наведено да се налази на парцелама 16695 и 16698, КО Хоргош, док се на порталу националне инфраструктуре геопросторних података железничка станица налази на парцели 16696; и вила Палфи, која се налази на парцели 4074, КО Хоргош. Поред њих наведена су као добра под претходном заштитом самостојеће виле које се налазе на парцелама 4098–4099/1, 4094, 4086, 4016–4018–4019 и 4013 катастарске општине Хоргош. На парцелама 4098, 4099/1 налази се вила Вамоша Каролија, на парцели 4094 налази се вила Канчур, на парцели 4086 је вила Хернади, на парцели 4013 је вила Рајко. На парцели 4019 налазила се вила Вајда, где је сада тамо празна парцела, а на парцелама 4016 и 4018 налазе се објекти који нису укључени у ова истраживања.

Према Закону о културним добрима, уколико евидентирана непокретност није утврђена за културно добро у року од три године од дана евидентирања, на ту непокретност се не примењују мере заштите утврђене законом. То значи да просторна културно-историјска целина Хоргош-Камараша више не ужива заштиту, односно да ће ова целина бити заштићена само док је на снази важећи План генералне регулације Хоргош. Ипак, ово истраживање показало је да у Камарашком шору има више виле које заслужују пажњу од оних које су наведене у мера-

side of the segmented ceiling (Fig. 10). The painted decoration of the ceiling is full of floral motifs showing marsh vegetation that is very rare in the preserved decorative paintings and obviously linked to the surroundings of the villa. Below the ceiling there is a frieze done by a painting technique imitating a needlepoint work with flower and fruit motifs, as well as familiar classic motifs of cornucopia with depictions of different fruits. Judging by all, the walls were covered by lavish wallpaper. Through a combination of style elements and decorative ornaments, by its style, the villa belongs to the romanticist “Swiss” type of villas.³⁶ On 24 July 2001, the Government of the Republic of Serbia took a decision on declaring the subject villa, under the name of Villa Horgoš Kamaras no. 62, a monument of culture.³⁷ Talking with the new owners of the villa, we were informed that they were interested, in line with their financial means, to carry out the restoration of the villa.

Protection status of the Horgoš-Kamaraš spatial cultural and historical ensemble and the possibilities for the revitalisation

According to the data of the Inter-Municipal Institute for the Protection of Cultural Monuments in Subotica, laid down in the current General Regulation Plan for settlement Horgoš developed in 2011, two buildings in the Horgoš-Kamaraš spatial cultural and historical ensemble that had enjoyed prior protection were declared cultural property: Horgoš-Kamaraš Railway Station for which the General Regulation Plan for settlement Horgoš states that it is located on parcels 16695 and 16698, CM Horgoš, while according to the portal of the national infrastructure of the geospatial data the railway station is located on parcel 16696; and the Pálffy villa located on parcel 4074, CM Horgoš. Beside them, free-standing villas located on parcels 4098 – 4099/1, 4094, 4086, 4016–4018–4019 and 4013 of Cadastral Municipality Horgoš are also listed as properties with prior protection. Parcels 4098, 4099/1 hold the villa of Károly Vámos, parcel 4094 hold villa Kancsur, parcel 4086 holds the Hernády villa, while villa Rajkó is on parcel 4013. Villa Vajda used to be on parcel 4019, but now there is just an empty plot of land, while parcels 4016 and 4018 hold buildings that are not included into this research.

Under the Law on Cultural Properties, if a listed real estate has not been declared a cultural property

³⁶ Вујновић 1998:110.

³⁷ Службени гласник, 2001: 7–8.

³⁷ Службени гласник, 2001: 7–8.

ма заштите и представљају део вредне баштине. Истраживањима је утврђено да је једанаест вила у највећем делу сачувало своје изворне карактеристике, иако су све с временом биле у некој мери адаптиране или измењене, али имају потенцијал у смислу валоризације и очувања овог вредног наслеђа. Објекти који спадају у ових једанаест вила су: Штраус, Ђурица, Банфи, Рајко, Биро, Гал, Бекер, Траусчек, Хернади, Барањаи и Палфи. Остале виле и куће изгубиле су своје примарне карактеристике, али су углавном остали као приземни, слободностојећи објекти, врло често са још увек присутним дрвећем које је овде било засађено у време њихове изградње, па према томе имају значајне амбијенталне вредности. Према сазнању ауторки истраживања, власници вила Биро, Палфи, Барањаи и Гал имају намеру да своје виле врате у изворно стање у складу са својим могућностима, што се већ дешава када је у питању вила Биро. Уколико би овај тренд превладао, постоји реална могућност ревитализације улице Камарашки пут на овом потезу, узимајући у обзир да су такође у већем делу очуване оригиналне капије и ограде од кованог гвођђа, као и предбаште и делови првобитног дрвореда на улици. Посебно треба поменути вилу Иванкович, за коју постоје подаци да ју је пројектовао Еде Мађар, чиме засуђује посебну пажњу такође.

Други важан сегмент ове просторне културно-историјске целине јесте Камарашка шума, која је заштићена у оквиру Парка природе Камараш Одлуком из 2005. године.³⁸ Оно што је проблем јесте да је овог лета, после двомесечне суше језеро потпуно пресушило, иако се непрестано напаја са артешког бунара. Језеро чини основу живота Камарашке шуме и окосницу настанка просторне културно-историјске целине Камараш. Из ових разлога само правна заштита шуме и улице са вилама неће донети неке посебне резултате. С друге стране, ако се појави било који разлог за уношење измена у План генералне регулације Хоргоша, може се догодити да виле не буду више под заштитом, као што се догодило са неколико објеката у Улици браће Радић у Суботици када је након истека рока за проглашење просторне целине улице која је била под претходном заштитом промењен План детаљне регулације.³⁹

within three years from the date of its listing, the protection measures stipulated by the law do not apply to that real estate. This means that the Horgoš-Kamaraš spatial cultural and historical ensemble no longer enjoys any protection, that is, that this ensemble will be protected only for as long as the current General Regulation Plan Horgoš is valid. Still, this research has shown that there are more villas in Kamaraški šor/put that deserve the attention than those listed in the protection measures and that they constitute a part of valuable heritage. The research has established that 11 villas have mostly preserved their original characteristics, although all of them have been adapted or altered to a degree over time, but they do have potential in terms of the valorisation and preservation of this valuable heritage. The buildings that belong to these 11 are villas: Strauss, Gyuritza, Bánffy, Rajkó, Bíró, Gál, Becker, Trauscek, Hernády, Baranyai and Pálffy. The remaining villas and houses have lost their primary characteristics, but they have mostly survived as ground-floor, freestanding buildings, very often with the still present trees that were planted here at the time when the buildings were first constructed and therefore they hold important ambience values. According to the findings of the authors of the research, the owners of villas Bíró, Pálffy, Baranyai and Gál have an intention to bring their villas back into the original state in line with their financial possibilities, which is already taking place as far as villa Bíró is concerned. If this trend turns out to be predominant, there is a realistic possibility of revitalisation of Kamaraški put [street] in this segment, taking into consideration that the original gates and fences made of cast iron have mostly been preserved, as well as the front gardens and parts of the original tree line in the street. We should mention in particular villa Ivankovits for which there is data that it was designed by Ede Magyar; in other words, as such, it deserves special attention, too.

Another important segment of this spatial cultural and historical ensemble is Kamaraš forest, protected within the scope of the Kamaraš Nature Park by a Decision from 2005.³⁸ What is a problem is that this summer, after a two-month drought, the lake dried out completely, although it is constantly fed from the artesian well. The lake constitutes the basis of the life of Kamaraš forest and the backbone for the creation of the Kamaraš spatial cultural and historical ensemble. For these reasons, legal protection of the forest and the street with villas alone will not yield any particular results. On the other hand, if any reason were to appear for introducing amend-

³⁸ Службени лист 2005.

³⁹ Алацић 2020.

³⁸ Службени лист [The Official Gazette] 2005.

Трећи сегмент који може допринети атрактивности просторне целине Хоргош-Камараш јесте ревитализација пруге која повезује Сегедин и Суботицу и која је увек била жила куцавица Хоргош-Камараша. Уколико би се железничка станица рестаурирала и била јој омогућена функција пријема гостију из суседних градова, Хоргош-Камараш би опет могао постати атрактивно излетиште.

Ревитализација просторне културно-историјске целине Хоргош-Камараш је, дакле, могућа. Она има подршку и одређеног броја власника вила. Њихов ангажман на рестаурацији вила сигурно ће утицати и на остале власнике. Но, да би се ревитализација могла реализовати, постоји неколико кључних предуслова, а то је ревитализација железничке станице Камараш, ревитализација улице, враћање дрвореда и уређење саме улице. Обнова би требало да обухвати оригиналне ограде, капије и предбаште, али пре свега бригу о језеру и спречавање будућег нестајања језера, што захтева стратешки приступ планирању овог простора и заштите Парка природе Камараш и тиме излази из оквира пуге заштите.

Истраживања камарашких вила свакако треба наставити. Неопходно је извршити снимање свих објеката и истраживање њихове конструкције како би се на основу тих истраживања и евентуалних аналогја са палићким вилама могло прецизније доћи до закључака како су виле изворно изгледале, те у којој мери су изгубиле своје изворне карактеристике. Осим тога, потребно је обавити истраживања у Архивима у Сегедину и Чонграду, јер је врло вероватно да се оригинални пројекти вила још увек тамо налазе, или бар да се могу пронаћи подаци о ауторима пројеката ових вила.

ments to the General Regulation Plan of Horgoš, it could happen that the villas are no longer under protection, as was the case with several buildings in Braće Radić street in Subotica. In that particular case, after the expiry of the deadline for the declaring of the spatial ensemble of the street, that was under prior protection, the Detailed Regulation Plan was modified.³⁹ The third segment that may contribute to the attractiveness of the Horgoš-Kamaraš spatial ensemble is the revitalisation of the railway that connects Szeged and Subotica, and that has always been the lifeline of Horgoš-Kamaraš. If the railway station were to be restored and its function of receiving guests from the neighbouring towns were to be enabled, Horgoš-Kamaraš could become an attractive leisure ground once again.

The revitalisation of the Horgoš-Kamaraš spatial cultural and historical ensemble is therefore possible. It also has the support of a certain number of villa owners. Their engagement in the restoration of the villas will certainly impact other owners as well. But, in order to be able to carry out the revitalisation there are several key preconditions and these are the revitalisation of Kamaraš Railway Station, revitalisation of the street, returning of the lines of trees and the development of the street itself. The restoration should include original fences, gates and front gardens, but primarily care of the lake and preventing any future disappearance of the lake, which requires a strategic approach to the planning of this area and the protection of Kamaraš Nature Park, thus surpassing the framework of the mere protection.

The research of the villas of Kamaraš should certainly continue. It is necessary to survey all the buildings and explore their structures in order to be able to see if there are any possible analogies with the villas of Palić and to come to a conclusion as precisely as possible as to what these villas originally looked like and to which degree they have lost their original characteristics. In addition, it is necessary to conduct research in the Archives in Szeged and Csongrád, for it is quite probable that the original designs for the villas are still there or at least it will be possible to find the data about the authors of the designs for these villas.

³⁹ Алајић 2020.

Литература / Literature:

- Алаџић В. 2020, *Ревалоризација Улице браће Радић у Суботици*, Саопштења ЛП, 255–278.
- Богојевић А. 2011, *План генералне регулације насеља Хоргош*, Нови Сад.
- Вујновић П. Г. 1998, *Културни споменици Хоргош-Камараш*, Гласник Друштва конзерватора Србије 22, 107–111.
- Вујновић П. Г. 2012, *Грађански лејњиковци на Палићу од средине 19. века до Првог светског рата*, Заштитар II, 110–131.
- Габрић П. В. (ур.) 2006, *Заштитар I*, Суботица.
- Група аутора 1978, *Хоргош 1772–1978 Horgos*, Суботица.
- Група аутора 1968, *Војводина – знаменитости и лејоше*, Београд.
- Службени гласник 2001, Одлука о утврђивању виле Хоргош Камараш бр. 62 у Хоргошу за споменик културе, *Службени Гласник Републике Србије*, 6. 8. 2001, бр. 48, 7–8.
- Службени лист 2005, *Службени лист општине Кањижа*, бр. 4.

*

- Bakonyi T. 1995, *Ede Magyar*, Budapest.
- Gerle J., Kovács A., Makovecz I. 1990, *A századforduló magyar építészete*, Budapest.
- Délmagyarország, 24. 4. 2017.
- http://digit.bibl.u-szeged.hu/00000/00099/01917/00094/dm_1917_097_003.pdf
- Iványi I. 1886, *Szabadka Szabad Királyi Város története 10*, Szabadka.
- Nagygyörgy Z. 2005, *A Horgos melletti, egykori Kamaráserdőnyomában, A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, Studia Historica 8, 187–222. https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_CSON_EK_SHST_08/?pg=195&layout=s
- Pálffy Dániel halála, *Magyar Élet*, 5. 3.1928, X évf. 10. szám.
- Podhorányi Zs. 2011, *Mesélő délvidéki kastélyok a Bácskában és a Bánságban 1700–1920*, Budapest, Zenta.